

Janez Cvirn

OBESITI ZA PETE IN SCVRETI NAD OGNJEM

Slovenci in Habsburška monarhija

Atentat na prestolonaslednika Franca Ferdinanda je pri Slovencih izzval "mučen, globok in pretresljiv utis". Vodilni slovenski politiki vseh političnih strank so bili nad zahrbtnim umorom v Sarajevu ogorčeni. "V Ljubljani so se trle reprezentance javnih in zasebnih korporacij, brez razlike strank, da izrazijo v vladni palači svoje sožalje, ogorčenje in svoja nepokolebljiva patriotska čustva". In tudi razpoloženje večine prebivalstva se je čez noč obrnilo proti "srbskim morilecem". Pretresala sta jih "globoka bol in ogorčenje", bili so trdno prepričani, da mora Srbijo doleteti pravična kazen.

Tudi mladi Srečko Puncer, ki je v usodnih junijskih dneh 1914 trgal šolske klopi na celjski gimnaziji, je na sarajevski umor reagiral izredno čustveno. Nekaj dni po pretresljivem dogodku je v svoj dnevnik zapisal:

"Ta čin je spravil v sramoto vse Jugoslovane, dasi niso krivi ti, ampak hudoben anarhist in morilec. Najboljša kazen zanj bi bila, da bi ga obesili za pete nad ognjem". In dodal: "Ta atentat mora vsak dober Slovenec obsojati iz moralnih in praktičnih ozirov. Iz moral-

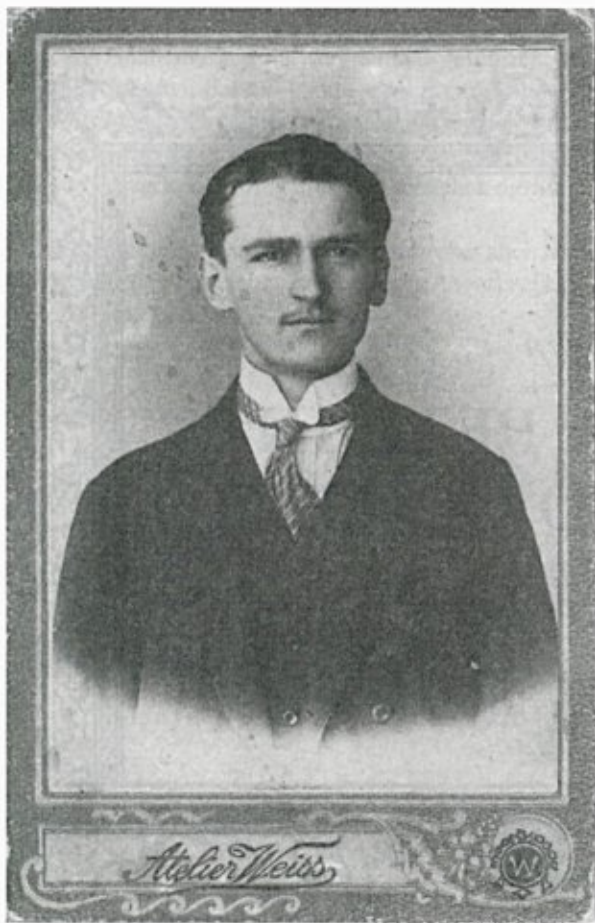
nih, ker smo izgubili tako dobrega diplomata - bodočega vladarja, iz praktičnih pa zato, ker nam bode sedaj vlada vedno očitala nelojalnost, dasi ni menda na svetu bolj cesarju in rodbini vdanega naroda kakor je ravno Slovenski. Naj v miru počiva!!"²

Čustvena reakcija mladega gimnazijca, ki si je sicer iskreno želel rešitve jugoslovanskega vprašanja (v nasprotju z nekaterimi drugimi celjskimi gimnazijci je bil prepričan, da Slovenci zaradi svoje majhnosti nismo sposobni samostojnega življenja), bi seveda ne bila nič posebnega, če ne bi Puncer veljal za prepovedovca, ki da si je že v letih pred prvo svetovno vojno odkrito prizadeval za rešitev jugoslovanskega vprašanja izven habsburškega okvira. Njegov biograf³ ga je namreč naslikal kot radikalnega nasprotnika Avstrije, ki da je načrtno deloval za ustanovitev neodvisne Jugoslavije, po koncu vojne (1919) pa zanjo (v bojih za severno mejo na Koroškem) daroval tudi svoje mlado življenje. V želji, da

² Srečko Puncer, Dnevnik, Osrednja knjižnica Celje, Ms 154/1, str. 26-27.

³ Fran Roš, Srečko Puncer. Njegovo življenje in boj, v: Celjski zbornik 1971-1972, str. 209-271. Prim. tudi: Fran Roš, Delež celjske mladine, v: Preporodovci proti Avstriji, ur. Adolf Ponikvar, Ljubljana 1970, str. 253-273.

¹ Ivan Šušteršič, Moj odgovor, Ljubljana 1922, str. 105.

Srečko Puncer

bi bil pri dokazovanju Puncerjeve zgodnje protiaustrijske orientacije čim bolj prepričljiv, pa je pri objavi Puncerjevih dnevnikov enostavno izpustil citirani pasus. In s tem zagrešil nedopustno napako.

Takšnih in podobnih "izpustov", potrebnih seveda zato, da se uskladi preteklost s trenutno politično situacijo, pa je bilo prav pri presojanju odnosa Slovencev do Habsburške monarhije še veliko, veliko več. Že kmalu po razpadu dvojne monarhije so namreč slovenski politiki kar tekmovali, kdo si bo pripisal več zaslug za slovensko rešitev iz "ječe narodov". Ivan Šušteršič, ki je edini do konca dosledno zagovarjal habsburški okvir, je kmalu postal zakleti sovražnik Slovencev, avstrijski agent, po katerem je slovensko časopisje vseh barv leta in leta zlivalo gnojnico. A Šušteršičeva politična orientacija se še globoko v leto 1918 v ničemer ni razlikovala od stališča večine slovenskih politikov - ne glede na njihovo politično pripadnost. Slovenski politiki, a tudi večina prebivalstva, so si bili namreč še na predvečer razpada monarhije edini, da zaradi italijanskih in nemških aspiracij po slovenskem ozemlju leži prihodnost Slovencev edinole v Avstriji, čeprav so bili hkrati trdno odločeni, da dosežejo takšno preu-

reditev monarhije, v kateri bodo jugoslovanski narodi končno dobili svoje pravice. "Moje trdno prepričanje je bilo, da leži bodočnost našega naroda le pod habsburškim žezlom" je zapisal Šušteršič v knjižici Moj odgovor. "Bil mi je politični aksiom, da razsul habsburške monarhije pomenja obenem razsul našega naroda. In na tem stališču je stala, po svojem slovesno dokumentiranem programu, cela Slovenska ljudska stranka in ž njo ogromna večina slovenskega naroda, ne glede na politično strankarstvo"⁴. In dodal: "Nikdar mi pa ni prišlo niti v sanjah na misel, da bi želel naj se Avstrija ohrani taka kot je bila"⁵.

Če izvamemo maloštevilne ekstremiste, absolutne nasprotnike Avstrije na eni in absolutne Avstrijce na drugi strani, je ogromna večina Slovencev še leta 1918 sprejemala Avstrijo kot danost⁶. Čeprav s tako, kakršna je bila, seveda niso bili zadovoljni (zlasti z dualizmom), se jim je vztrajanje na avstrijskem okviru - zaradi nemških in italijanskih aspiracij po slovenskem ozemlju - zdelo globoko smiselno⁷. Zahteva po rešitvi slovenskega nacionalnega vprašanja znotraj federalizirane monarhije pa je bilo temeljno načelo slovenske politike že od začetkov slovenskega nacionalnega političnega gibanja.

Prepričanje, da je slovenski narod "premajhen za lastno samostalnost", da se "njega popolno samostalni narodni razvoj brez cesarstva kar misliti ne da"⁸, je prišlo prvič do polnega izraza leta 1848, ko se je zdelo, da se bo nemška združitev izvedla v velikonemškem duhu. Zaradi nevarnosti, bodo v novo Veliko Nemčijo prišle tudi slovenske dežele, ki so bile del Nemške zveze, je pri vseh vodilnih slovenskih politikih prevladalo prepričanje, da "če Austria pade, tudi naša narodna samostalnost bode padla, in, ko da bi trenil, bo nemška centralna oblast nas s svojimi železnimi rokami objela, Bog samo tega nedaj!"⁹

V takšnem razpoloženju je nastal tudi avstroslovistični program zedinjene Slovenije"¹⁰, ki je predvideval združitev slovenskega etničnega ozemlja v avtonomno celoto znotraj monarhije¹¹; iz takšnega razpoloženja je izšla

⁴ Ivan Šušteršič, n. d., str. 83.

⁵ Ivan Šušteršič, n. d., str. 84.

⁶ Vasilij Melik, Leto 1918 v slovenski zgodovini, Zgodovinski časopis, 42, 1988/4, str. 525.

⁷ Ibidem.

⁸ Ivan Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895, I. knjiga, Ljubljana 1955, str. 50.

⁹ Ivan Prijatelj, n. d., str. 51.

¹⁰ Glede vprašanja avstroslovizma leta 1848 glej: Fran Zwitter (J. Šidak, V. Bogdanov), Nacionalni problemi v Habsburški monarhiji, Ljubljana 1962; Jaroslav Šidak, Austroslovizem i Slavenski kongres u Pragu 1848, Historijski pregled VI, Zagreb 1960, str. 204-218.

¹¹ Prim. Fran Zwitter, Slovenci in habsburška monarhija, v: Fran

akcija za bojkot volitev v frankfurtski parlament¹²; iz njega so izšli tudi različni predlogi o koreniti preobrazbi monarhije, ki se naj končno nasloni na svoje Slovane¹³. Andrej Einspieler je v članku *Austrija noter do Balkana* v listu *Slovenija* že 24. 8. 1848 med drugim zapisal: "*Slavjanske politike se mora naša vlada poprijeti: naj po pravilu svobode in enakopravnosti vse narodnosti enako spoštuje, slavjanski narod pa vendar za vodilo celega obnašanja proti zunajnim ima*". In dalje: "*Austrija, mila Austrija! spoznaj enkrat svoj poklic in značaj: oberni svoje oči proti tistim goram, od katerih zgodaj sonce priplava... Zato Austrija noter do Balkana!*". K temu pa je še z upanjem dodal: "*Pred alj poznej mora vunder postati Austrija združene dežele slavjanske, in narodi, ki bodo v tim ostati hotli, bodo enako deležni naših postav in sreče, ktere nam ne odidejo, naj se od mnogih strani tudi nebo nad nami trese...*"

Leta 1848 nastali avstroslavistični program zedinjene Slovenije, po mnenju Roberta A. Kanna prvi federalistični program v zgodovini monarhije, ki je izhajal izključno iz etničnih danosti¹⁴, je (skupaj s svojo jugoslovansko komponento) ostal vse do razpada monarhije glavna politična zahteva slovenske nacionalne politike (vseh strank). Tudi v kriznih trenutkih, ko se je zdelo, da bo Avstrija razpadla (kot npr. v letih 1866-1871 ali v letih pred prvo svetovno vojno), ni avstroslavistični kurs slovenske politike nikoli resneje zanihal v iskanje rešitve slovenskega nacionalnega vprašanja izven monarhije.

Kljub močni jugoslovanski in vseslovanski orientaciji se je realna slovenska politika vse do razpada monarhije trdno gibala v okviru možnosti, ki jih je dajala Avstrija, in tudi programi, ki so nastajali v kriznih političnih razmerah, so bili izrazito avstroslavistični. Takšen je bil npr. mariborski program (1865), ki ga je v življenje obudilo prazno upanje, da bo Belcredi po sistiranju ustave federaliziral monarhijo¹⁵. Takšen je bil program Matije Majarja, ki ga je v članku *Betrachtungen über*

die österreichischen Länder und Nationen objavil decembra 1865 v reviji *Slavisches Centralblatt*¹⁶. Avstroslavističen je bil tudi t.i. jugoslovanski program iz decembra 1870, ki je nastal v času globoke krize monarhije, ko se je zdelo, da bo v eventuelni vojni Avstro-Ogrske z Nemčijo monarhija razpadla¹⁷. In takšna je bila seveda tudi večina programov glavnih slovenskih političnih strank v letih pred in med prvo svetovno vojno.

Liberalna Narodno-napredna stranka (NNS) je tako v svoj reformirani program, ki so ga sprejeli na shodu zaupnikov 15. 11. 1906 v Ljubljani, v točki 2 postavila odločno zahtevo po narodni avtonomiji, "*katere končni cilj bodi zedinjena Slovenija in združitev s Hrvaško*"¹⁸. Dne 18. aprila 1913 pa je Izvršilni odbor NNS v posebni izjavi poudaril, da išče stranka "*bodočnost slovenskega naroda edino le v okviru avstrijske monarhije; konstatuje pa, da niti stremljenje po političnem in kulturnem zedinjenju vseh avstro-ogrskih Jugoslovancev, niti želja po kulturnem zbližanju vseh jugoslovanskih plemen ne nasprotuje zgorajšnjemu nepremakljivemu temeljnemu načelu*"¹⁹.

Podoben trialističen program je v kriznih letih pred vojno zagovarjala katoliška Slovenska ljudska stranka (SLS) oziroma Vseslovenska ljudska stranka (VLS), ki se je leta 1912 združila s hrvaškimi pravaši²⁰. In tudi Tivolska resolucija, ki so jo sprejeli na prvi konferenci jugoslovanskih socialističnih strank v Ljubljani leta 1909, je vztrajala na avstromarksističnem stališču, da je treba ohraniti enoten gospodarski in politični prostor monarhije²¹.

¹⁶ Dušan Kermavner, *Političnogodovinske opombe k drugi knjigi Ivana Prijatelja, Slovenska kulturnopolitična in slovsvena zgodovina II, Ljubljana 1956, str. 570-574.*

¹⁷ Dušan Kermavner, *Političnogodovinske opombe k tretji knjigi Ivana Prijatelja, Slovenska kulturnopolitična in slovsvena zgodovina II, Ljubljana 1958, str. 526.* Prim. tudi polemiko med Dušanom Kermavnerjem in Franom Zwitterom v *Zgodovinskem časopisu* 1962 ter tam navedeno literaturo: Dušan Kermavner, *Hegemonistična prekonstrukcija jugoslovanskega programa v Ljubljani leta 1870, Zgodovinski časopis* 16, 1962, str. 81-144; Fran Zwitter, *Nekaj problemov okrog jugoslovanskega kongresa v Ljubljani leta 1870, Zgodovinski časopis* 16, 1962, str. 145-170; zadnji članek je objavljen tudi v Fran Zwitter, *O slovenskem narodnem vprašanju, Ljubljana 1990, str. 315-345.*

¹⁸ Slovenski narod, 6.11. 1906.

¹⁹ Vasilij Melik, Ivan Hribar in njegovi spomini, v: Ivan Hribar, *Moji spomini, II. del, Ljubljana 1984, str. 602-603.*

²⁰ Prim. Janko Pleterški, *Zveza Vseslovenske ljudske stranke in Hrvatske stranke prava v l. 1911-1913, v: Janko Pleterški, Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju, Maribor 1981, str. 167-180; isti, Trializem pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje, v: Janko Pleterški, Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju, Maribor 1981, str. 215-227.*

²¹ Prim. Fran Zwitter, *Zlom avstromarksizma pri Slovencih, v: Fran Zwitter, O slovenskem narodnem vprašanju, Ljubljana 1990, str. 346-402; Janko Pleterški, O nekaterih vprašanjih*

Zwitter, *O slovenskem narodnem vprašanju, Ljubljana 1990, str. 10: "Ne more biti dvoma o tem, da si avtorji programa zamišljajo Slovenijo kot avtonomno pokrajino v okviru na federalistični bazi reorganizirane Avstrije; oni so pod vplivom češkega in hrvaškega avstroslavizma, ki se na eni strani boji, da bi nastala Velika Nemčija na vsem teritoriju Nemške zveze in neodvisna Ogrska na vsem ozemlju historične Ogrske..."*

¹² Prim. Vasilij Melik, *Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem, Zgodovinski časopis* II-III, 1948-1949, str. 69-134.

¹³ Prim. Fran Zwitter, n. d., str. 10.

¹⁴ Robert A. Kann, *Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideengehalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918, I. Graz-Köln 1964, str. 304.*

¹⁵ Prim. Franjo Baš, *Mariborski program, v: Franjo Baš, Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije, Maribor 1989, str. 212-218.*

Očitno je torej, da je ogromna večina Slovencev "sprejemala Avstrijo kot danost, ob kateri neke bližnje uresničljive možnosti ni bilo"²². Vendar so tudi v kriznih trenutkih prevladovala stališča, kakršnega je 15. januarja 1909 v imenu liberalcev v kranjskem deželnem zboru formuliral dr. Karl Triller: "Narodno napredna stranka smatra zrelega za blaznico vsakega Slovenca, ki išče bodočnost našega naroda kjerkoli drugje, kakor v pravični Avstriji. V Avstriji smo trpeli in krvaveli in v tej Avstriji hočemo živeti tudi še lepšo bodočnost!"²³ Čeprav so ob mislih na (jugo)slovanstvo sanjali o različnih rešitvah, pa so bili očitki o iredentizmu (o želji po ustanovitvi velikega slovanskega kraljestva pod ruskim jarmom), ki jih je na Slovence nenehno naslavljal nemški tabor, povsem neupravičeni. "Če je to iredentizem", je v istem govoru poudaril Triller, "potem smo iredentisti, a po naši vesti smo le dobri patrioti in Njega veličanstva najljubše toda tudi najneizprosnejša opozicija, kadar gre za pravice slovenskega naroda"²⁴.

Močno (jugo)slovanstvo čustvovanje, a tudi nekritično škiljenje v Rusijo (rusofilstvo je bilo že od konca šestdesetih let prejšnjega stoletja močno prisotno zlasti v slovenskem liberalnem taboru), sta bila namreč povsem v skladu z avstroslovanstveno koncepcijo. Tudi bombastične izjave, ki so jih v kritičnem političnem položaju dajali posamezni slovenski intelektualci, kot npr. Fran Šuklje, ki je na valeti po maturi 1867 v Šiški ob vinu nazdravljaval "Rusiji in razpadu Avstrije"²⁵, ali Ivan Cankar, ki je leta 1913 zaklical: "Pustimo Avstrijo v njenem lastnem dreku!" (za kar si je prislužil le teden dni zapora)²⁶, so bile bolj fantazijsko zatekanje v slovan-

sko celoto, pri kateri so mnogi iskali moralne opore za to, "da bi ogroženi deli v boju za obstanek vzdržali"²⁷. Slovenska realna politika pa je na rešitev slovenskega nacionalnega vprašanja gledala veliko bolj stvarno in v danih okvirih.

Slovanska in v njenem okviru vedno bolj prevladujoča jugoslovanska orientacija nikakor nista bili protiaustrijski. Veliko bolj sta bila sredstvo odpora proti nemškemu in italijanskemu pritisku, kar je lepo izrazil Janez Bleiweis v Novicah 1861, ko je panslavizem definiral takole: "Panslavizem znamenjuje prizadevanje ali težnjo, da se narodnost slavenska razvija, izobrazuje, obderži s pomočjo drugih Slavenov, tedaj pri nas Slovencih, da slovenski jezik mikamo, razvijamo in svojo narodnost otnemo germaniziranju, talijančenju, magjarjenju gledajoč na ostale Slovane"²⁸. Tudi Andrej Einspieler je nekaj let zatem (v drugem letniku svojih Stimmén aus Innerösterreich v članku Unser Panslawismus) ugotavljal, da smo Slovenci panslavisti le v toliko, v kolikor priznavamo vse Slovane za svoje brate, še zlasti pa zaradi želje, da bi vsi avstrijski Slovani ostali "v eni avstrijski državi in pod enim avstrijskim cesarjem združeni"²⁹.

Ljubljanski župan Ivan Hribar, v letih pred prvo svetovno vojno glavni protagonist neoslovankega gibanja pri Slovencih³⁰, je že leta 1885 v reviji Slovan izrecno poudaril, da vseslovanstvo čustvovanje nikakor ni v nasprotju "z našim domoljubjem" in da je "zadovoljnega in močnega slovanstva odvisna tudi močna Avstrija. Kdor se količkej ozre okoli sebe, bode takoj izprevidel, da so naše besede popolnoma opravičene; izprevidel bode pa tudi, da Avstrijo vsa pota peljejo k cilju, pri katerem bode morala nehote spoznati, da za njo ni velike in slavne bodočnosti brez slovanstva"³¹. In tudi v svojih Spominih, napisanih v povsem drugačni politič-

slovenske politične zgodovine v zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno, v: Janko Pleterški, *Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju*, Maribor 1981, str. 101-118.

²² Vasilij Melik, *Leto 1918 v slovenski zgodovini*, Zgodovinski časopis, 42, 1988/4, str. 525.

²³ Ivan Šušteršič, n. d. str. 61

²⁴ Ibidem.

²⁵ Nič čudnega, če je Šuklje takoj po obsodbi na dva meseca težke ječe kot poprejšnji "avstroslovanški" prostovoljec in še ranjenec po vrhu v bitki pri Kraljevem Gradcu leta 1868 zlahka dosegel v avdienci pri cesarju odpust svojega kišenskega "pregreška". Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina*, IV knjiga, str. 20-23.

²⁶ V slovenskem zgodovinopisju je uveljavljeno stališče, da je bil Ivan Cankar eden izmed tistih redkih izobražencev, ki je - kot preporodovci - že v letih pred prvo svetovno vojno obupal nad Avstrijo in iskal rešitve slovenskega (jugoslovanskega) vprašanja izven monarhije. Glavni dokaz za Cankarjevo protiaustrijsko stališče naj bi bilo njegovo predavanje Slovenci in Jugoslovani, ki ga je imel 12. aprila 1913 v Ljubljani, v katerem naj bi - po poročilu policijskega uslužbenca - med drugim vzkliknil: "Pustimo Avstrijo v njenem lastnem dreku. Bodimo kakor Mazzini v Italiji". Vendar se iz Cankarjeve izjave na zaslišanju 9. maja 1913 vidi, da so ta njegov vzklik iztrgali iz konteksta. Na zaslišanju je namreč dejal: "Priznam, da sem

tekom predavanja na koncu nekega odstavka tudi izrazil besede: 'pustimo to oficijalno Avstrijo v njenem lastnem dreku'. S temi besedami pa nikakor nisem mislil Avstrijo kot državo, marveč le avstrijsko diplomacijo in oficijalno politiko, kakor je popolnoma razumljivo izhajalo iz prejšnjih mojih izjav. Jaz sem ravno polemiziral ravno proti oficijalni avstrijski politiki in diplomaciji... Besedi 'bodimo kakor Mazzini v Italiji' pa sploh izrazil nisem, ker bi bile preotroče". Prim. Ivan Cankar, *Zbrano delo*, 25. knjiga, Ljubljana 1976, str. 374-400.

²⁷ Dušan Kermavner, *Političnogodovinske opombe k tretji knjigi Ivana Prijatelja, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina*, III. knjiga, Ljubljana 1958, str. 438.

²⁸ Novice, 20. 2. 1861.

²⁹ Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina*, II. knjiga, Ljubljana 1956, str. 367-369.

³⁰ Prim. Irena Gantar-Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, Ljubljana 1994.

³¹ Dušan Kermavner, *Slovenska politika v letih 1879 do 1895. Političnogodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine*, Ljubljana 1966, str. 278

*Ta čim je spravil v omarah
vse jugoslovane, da nismo krivi ti
ampak ljudstven anarchist in mo-
rlec. Najboljša kazen zanj bi
bila, da bi ga obesili. Naj žite niso
vyrjane.*

Odlomek iz Puncerjevega Dnevnika

ni situaciji, je iskreno priznal: "Nam bi bil razpad Avstroogrske silno simpatičen. Vendar pa vanj nismo upali. Saj je bilo v njej marsikaj gnjilega; toda v obče je njena državna uprava zadovoljivo poslovala in upali smo, da svojim narodom - ker je bilo prišlo do splošnega in enakega volilnega prava in je tako poražujoča slovanska večina prebivalstva prišla do veljave - navsezadnje vendar še priborimo človeškodostojno življenje"³².

Očitno je torej, kar je že pred leti ugotovil dr. Dušan Kermavner, da so tudi najradikalnejši slovenski "pan-slavisti" in "rusofili" v slovanskem (ruskem) morju bolj utapljali svoje "čustvo nemoči nasproti presilnemu sovražniku", kot pa svoj narod, za katerega rešitev in okrepitev jim je šlo³³. Kot Ivanu Hribarju je spomin na "neizmerno in nepremagljivo slovanstvo" mnogim "pričaral pred oči svetel grad v oblake"³⁴, vendar so ti oblaki trdno stali na avstrijskem nebu. "Svetel grad v oblakih" je bilo namreč le upanje, da lahko Slovani "če se krepko dela lotimo...avstrijsko državo lahko izpremenimo v slovansko"³⁵.

Zato ne preseneča, če vse do zadnjih mesecev vojne niso resno razmišljali o "odhodu" iz Avstrije, temveč so se v glavnem gibali v okvirih, kot jih je načrtal že leta 1906 Slovenski narod: "Mi Slovenci smo narod, ki po pravičnem in resničnem računu šteje poldrugi milijon duš, torej malo manje nego danski in norveški narod, ki imata vsak svojo samostalno in neodvisno državo in vsaka svojega posebnega kralja. Mi tega zase ne zahtevamo in ne potrebujemo. Mi bi bili zadovoljni, ko bi se ves naš narod, ki je naseljen kompaktno, zedinil v

avstrijsko deželo, bodisi v skupno Slovenijo ali Ilirijo, ali kakor že bo"³⁶. Vprašanje o tem, v kakšnem okviru naj bi se rešilo slovensko in jugoslovansko vprašanje, sploh ni bilo in ni moglo biti v ospredju tedanjih razprav in razmišljanj, saj ni nikjer kazalo, da bo stoletne monarhije kmalu konec - le nam, "ki vemo, da je bilo Avstrije kmalu zatem konec, se zdi, da bi moralo biti"³⁷. Ne le majniška deklaracija, ki v vsebinskem pogledu ne pomeni ničesar novega, tudi deklaracijsko gibanje je bilo povsem v avstrijskih okvirih. Lahko bi celo rekli, da je avstrijska klavzula majniško deklaracijo naredila sprejemljivo za večino slovenskega prebivalstva, kar je poudaril na seji ljubljanskega mestnega sveta 19. 2. 1918 (na njej je občina pristopila majniški deklaraciji) odbornik Ivan Štefe: "Odločno avstrijsko stališče, katero naglašata ta deklaracija, jo stori sprejemljivo vsem Slovencem"³⁸. Še 29. septembra 1918 je ljubljanski škof Jeglič na Hussarekove očitke upravičeno odgovoril, da je ljudstvo "na temelju majniške deklaracije vdano Avstriji in monarhiji"³⁹. In tudi po ustanovitvi države Slovencev, Hrvatov in Srbov je bil Jeglič prepričan, da vezi med novo državo in dinastijo še niso pretrgane⁴⁰.

Edini, ki so odkrito stopili na protiavstrijsko stališče, so bili preporodovci, tajna organizacija jugoslovansko orientiranega dijaštva, ki je v letih 1912-1913 izdajal svoje glasilo Preporod in v njem javno zastopala idejo, da je rešitev jugoslovanskega vprašanja mogoča le po revolucionarni poti, z razpadom monarhije⁴¹. Vodilni preporodovci so opozarjali, da Avstrija nacionalne-

³² Ivan Hribar, *Moji spomini*, II del, Ljubljana 1984, str. 320-321.

³³ Dušan Kermavner, *Političnogodovinske opombe k tretji knjigi Ivana Prijatelja, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895*, III. knjiga, Ljubljana 1958, str. 438.

³⁴ Ivan Hribar, *Moji spomini*, I. del, Ljubljana 1983, str. 487.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Slovenski narod, 20. 7. 1906.

³⁷ Vasilij Melik, *Leto 1918 v slovenski zgodovini*, *Zgodovinski časopis*, 42, 1988/4, str. 526.

³⁸ Slovenski narod, 20. 2. 1918.

³⁹ Nova revija, 1988, str. 819.

⁴⁰ Nova revija, 1988, str. 1093.

⁴¹ Prim. Ivan Janez Kolar, *Preporodovci 1912-1914*, Kamnik 1930; Ernest Turk, *Značilnosti preporodovskega gibanja na*

ga vprašanja ne more rešiti. Zavrnili so tako program federalizacije Avstrije kakor tudi trialistično rešitev. Bili so namreč prepričani, da je ideja federalizacije Avstrije neizvedljiva, "ker bi se ne mogla izvršiti mirnim potom, ampak samo z orožjem v roki", vojaško silo pa imajo v rokah Nemei in Madžari. Bili so prepričani, da je Avstrija svobodnih narodov utopija, "ker se življenjski interesi teh narodov križajo"⁴².

Vendar pa očitno preporodovei s svojimi protiaustrijskimi idejami niso prodrli med Slovence. Na preporodovsko stran se je "postavil le majhen del inteligence" in tudi oficijelna slovenska politika preporodoveem ni bila naklonjena⁴³. Narodno-napredna stranka jim je očitala "slovenskemu narodu skrajno škodljivo groženje z iredento". Slovenski narod je aprila 1913 objavil več člankov proti preporodoveem. 14. aprila je zapisal: "Vsi se veselimo zmag svojih bratov na Balkanu in iz srca jim želimo, da bi se sedaj, ko bo s Turčijo sklenjen mir, med sabo ne raztepli in razgrizli. Za nas pa ima 'jugoslovanstvo', v kolikor ga pišemo na svoj prapor, le pomen, v kolikor se da stisniti v meje naše monarhije". Kar gre preko tega je "prismojena politična otročjost". Dan kasneje je glasilo Narodno napredne stranke še bolj odločno zapisalo, da kar se pisari v Preporodu "je norost, tem večja norost, ker se pisari še v namenu, da se naša mladina spelje na steze, ki vodijo v jetnišnico ali blaznico". Dne 18. aprila 1913 pa je izvrševalni odbor Narodno napredne stranke sprejel izjavo, s katero je obžaloval, ker "vodilni avstrijski politiki ne uvidevajo, da ima najmočnejši steber habsburške monarhije postati združeno avstrijsko Jugoslovanstvo, kateremu pa gredo vse tiste pravice, kakor jih uživa bodisi katerikoli narod tega cesarstva", na koncu pa se je odločno ogradil od iskanja izvenavstrijskih rešitev - kot so jih zagovarjali preporodovci: "NNS odklanja vsak stik s sanjarijami drugih eventualnosti, meni pa, da izvirajo take sanjarije iz dušnih refleksov, ki se vselej pri velikih svetovnih dogodkih pojavljajo med kipečo mladino, ne da bi zamogle roditi realnih posledic"⁴⁴.

Vendar pa se želja NNS, da bi vlada uvidela, kako naj postane "najmočnejši steber habsburške monarhi-

je...združeno avstrijsko Jugoslovanstvo", niso uresničile. Tudi zaradi tega, ker so bili avstrijski politiki za takšne in podobne apele gluhi. A tudi slepi, saj po mnenju dr. Ivana Šušteršiča njihovo obzorje ni segalo preko zvonika Štefanove cerkve: "Zgovarjati se z dunajskimi vladnimi krogi o jugoslovanskem vprašanju je bilo približno istovetno tozadevni konferenci s kakim hotentotom. Pa ne da bi hotel žaliti hotentotski narod! O njem sem prepričan, da bi imel več razumevanja za jugoslovanski problem v nekdanji Avstriji kot avstrijska birokracija in dunajske vlade, če bi bil živel tako blizu kot one plamtečemu ognju tega problema. - Dunajska gospoda je poznala le Dunaj in Gradec, naprej njeno spoznanje ni segalo, kar je rodilo ironično krilato besedo: 'Avstrija neha pri Špiljah'. Ko sem nekoč, že za časa vojske, rabil to besedo napram ministru notranjih zadev, je potrdil mojo ironijo s sarkazmom: 'O ne, že pri Penzingu!'"⁴⁵

Zato pa se je zgodilo to, kar zapisal Ivan Hribar, ko je znano Seidlerjevo izjavo iz septembra 1917 v Spominih komentiral z asociacijo: "Izjava ministerskega predsednika pl. Seidlerja napravlja skrajno klavern vtis. Brez velike koncepcije, brez državniške kretnje. Avstrijski državniki ostajajo pač gluhi in slepi za vse nauke zgodovine". In dodal: "Sicer pa mi je glede na to Seidlerjevo izjavo prišel na misel nek dogodek, o katerem sem čital že pred približno tridesetimi leti. Ob progi južne železnice blizu Postojne pasla se je čreda govedi. Čez progo je - hoteč priti na onostranski pašnik - stopal biček ravno v trenutku, ko privozi brzovlak. Biček, ne bodi len in boječ, postavi se proti črni pošasti in nastavi roge. - In kakšne so bile posledice te 'bikovščine'? Brzovlak je privozil v Postojno z neznatno zamudo; bičkovo truplo pa je razmesarjeno ležalo tik proge"⁴⁶.

Zusammenfassung

An den Fersen aufhängen und über dem Feuer braten

Die Slowenen und die Habsburger Monarchie (1848-1918)

Das Attentat auf Thronfolger Franz Ferdinand hinterließ bei den Slowenen einen "qualvollen, tiefen und erschütternden Eindruck". Die führenden slowenischen Politiker aller politischen Parteien waren über den hinterhältigen Mord in Sarajevo empört. Auch der junge Srečko Puncer, der in den schicksalsträchtigen Junitagen 1914 im Cillier Gymnasium die Schulbank drückte,

Slovenskem v zadnjih dveh letih pred prvo svetovno vojno. Razprave SAZU V, Hauptmannov zbornik, str. 389-418; Preporodovci proti Avstriji, ur. Adolf Ponikvar, Ljubljana 1970; Irena Gantar-Godina, Masaryk in masarykovstvo pri Slovencih, Ljubljana 1987, str. 106-117.

⁴² Irena Gantar-Godina, Masaryk in masarykovstvo pri Slovencih, Ljubljana 1987, str. 113-114

⁴³ Tudi če je bilo preporodovcev v resnici okoli 700, kot je trdil Ivan Janez Kolar, to vsekakor ni veliko. Še zlasti zato, ker so se po vojni za Preporodovce radi izdajali mnogi, ki so pred in še dolgo med vojno razmišljali podobno kot Srečko Puncer.

⁴⁴ Vasilij Melik, Ivan Hribar in njegovi spomini, v: Ivan Hribar, Moji spomini, II del, Ljubljana 1984, str. 602-603.

⁴⁵ Ivan Šušteršič, n. d., str. 85.

⁴⁶ Ivan Hribar, Moji spomini, II. del, Ljubljana 1984, str. 242.

reagierte auf den Mord von Sarajevo außerordentlich emotional. Einige Tage nach dem erschütternden Ereignis schrieb er nämlich in sein Tagebuch: "Diese Tat hat alle Jugoslawen mit Schande befleckt, wenn auch nicht sie die Schuldigen sind, sondern ein bössartiger Anarchist und Mörder. Die beste Strafe für ihn wäre, daß man ihn an den Fersen über einem Feuer aufhängt."

Die emotionale Reaktion des jungen Gymnasiasten, der ansonsten die Lösung der jugoslawischen Frage sehnlichst herbeiwünschte, wäre freilich nichts Besonderes, hätte Puncer nicht als "Wiedergeburtler" gegolten, der sich bereits in den Jahren vor dem I. Weltkrieg offen für eine Lösung der jugoslawischen Frage außerhalb des habsburgischen Rahmens ausgesprochen hatte. Sein Biograph stellt ihn als radikalen Gegner Österreichs dar, und aus Mangel an Argumenten ließ bei der Veröffentlichung von Puncers Tagebüchern der zitierte Passus einfach aus, womit er sich einen schwerwiegenden Fehler leistete.

Dergleichen "Auslassungen", die nötig waren, um die Vergangenheit mit der augenblicklichen politischen Situation in Gleichschritt zu bringen, gab es gerade bei der Beurteilung der Beziehung der Slowenen zur Habsburger Monarchie noch sehr viel mehr. Schon kurz nach dem Zerfall der Doppelmonarchie wetteiferten die slowenischen Politiker nämlich darum, wer die meisten Verdienste um die Befreiung Sloweniens aus dem "Völkergefängnis" für sich verbuchen konnte. Der ehemalige Vorsitzende der slowenischen *Ljudska stranka*, Ivan Šušteršič, der als einziger bis zum Schluß konsequent den habsburgischen Rahmen befürwortete, wurde bald als eingeschworener Feind Sloweniens, Austria-kant und Habsburger Agent verteufelt, über den sich die slowenische Presse jeglicher Couleur Jahr für Jahr das Maul zerriß.

Doch Šušteršičs politische Orientierung unterschied sich in Wirklichkeit bis weit in das Jahr 1918 hinein in gar nichts vom Standpunkt der Mehrheit der slowenischen Bevölkerung. Wenn man von wenigen Extremisten (absolute Österreichhasser einerseits und absolute Österreichanhänger andererseits) absieht, nahm die überwältigende Mehrheit der Slowenen noch 1918 Österreich als gegeben hin - wenn man auch mit diesem Staat, so wie er war, keineswegs zufrieden war.

Bereits seit dem Jahre 1848 war die Föderalisierung der Monarchie die Grundforderung der slowenischen Politik gewesen, im Rahmen derer auch für eine slowenische nationale föderative Einheit (das Programm des "vereinigten Sloweniens") Raum wäre. Auch in Krisenmomenten, als es schien, als werde Österreich auseinanderfallen (wie z.B. in den Jahren 1866-1871 oder in den Jahren vor dem I. Weltkrieg), schlug der

austroslawistische Kurs der slowenischen Politik - trotz ihrer (jugo)slawischen Orientierung - nie in eine Suche nach Lösungsmöglichkeiten für die slowenische nationale Frage *außerhalb* der Monarchie um.

Die slawische und die in ihrem Rahmen immer dominanter werdende jugoslawische Orientierung waren niemals antiösterreichisch, sondern bildeten in erster Linie ein Mittel zum Widerstand gegen den von Deutschen und Italienern ausgeübten Druck. Dies brachte bereits im Jahre 1861 der Führer der slowenischen *Narodna stranka*, Janez Bleiweis, schön zum Ausdruck, als er den Panslawismus mit den Worten definierte: "Panslawismus bedeutet das Bestreben oder die Tendenz, daß sich die slawische Nationalität entwickelt, ausbildet und erhält mit Hilfe und Unterstützung der anderen Slawen; bei uns Slowenen heißt das, daß wir die slowenische Sprache fort- und weiterbilden und unsere Nationalität mit Blick auf die übrigen Slawen von Germanisierung, Italianisierung und Magyarisierung erretten."

Auch die bekannte Deklarationsbewegung für die Errichtung eines jugoslawischen Staates innerhalb der Habsburger Monarchie in den Jahren 1917/18 bewegte sich noch völlig im österreichischen Rahmen. Viele, wie auch der Laibacher Bischof Jeglič, waren auch nach der Gründung des Staates der Slowenen, Kroaten und Serben (5. November 1918) davon überzeugt, daß die Bande zwischen dem neuen Staat und der Dynastie noch nicht zerrissen waren.

Doch der Wunsch der slowenischen Politik (jeglicher Couleur), die Regierung würde schließlich doch einsehen, daß "das vereinigte österreichische Jugoslawentum der stärkste Pfeiler der Habsburger Monarchie" werde, ging nicht in Erfüllung. Auch deswegen, weil die österreichischen Politiker für solche und ähnliche Appelle auf beiden Ohren taub waren. Und blind waren sie noch dazu, denn nach Meinung Dr. Šušteršičs reichte ihr Gesichtskreis nicht über den Glockenturm des Stephansdoms hinaus: "Mit Wiener Regierungskreisen Gespräche über die jugoslawische Frage zu führen, kam ziemlich genau auf das Gleiche heraus, als hätte man diesbezüglich eine Konferenz mit irgendeinem Hottentotten abgehalten. Nicht, daß ich das Volk der Hottentotten beleidigen wollte! Ich bin nämlich überzeugt, daß es mehr Verständnis für das jugoslawische Problem im ehemaligen Österreich hätte als die österreichische Bürokratie und die Wiener Regierungen, wenn es genauso nah an dem brennenden Feuer dieses Problems lebte, wie diese es tun. - Die Wiener Herrschaften kannten nur Wien und Graz, weiter reichte ihre Erkenntnis nicht, was das ironische geflügelte Wort prägte: 'Österreich endet bei Spielfeld'. Als ich, schon in Kriegszeiten, dieses Wort einmal dem Innenminister gegenüber gebrauchte, bestätigte er meiner Ironie mit Sarkasmus: 'Oh nein, schon bei Penzing'."